

KREATİV-YARADICI TURİZMİN İQTİSADI-COĞRAFI EFFEKTİVLİYİNİN NƏZƏRİ PARADİQMASI

Sayalı CƏLİLOVA

Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan

*Yazışılan müəllif: sayali.jalilova@gmail.com

NƏŞR TARİXİ:

Qəbul edilmə tarixi:

06.06.2026

Nəşr edilmə tarixi:

25.06.2026

AÇAR SÖZLƏR:

kreativ turizm,
yaradıcı turizm,
iqtisadi effektivlik,
coğrafi effektivlik,
dayanıqlı turizm,
mədəni irs, regional
inkişaf.

XÜLASƏ

Bu məqalədə kreativ-yaradıcı turizmin müasir turizm sistemində formalaşan alternativ inkişaf modeli kimi iqtisadi və coğrafi effektivliyi nəzəri müstəvidə təhlil olunur. Qloballaşma, mədəni homogenləşmə və kütləvi turizmin mənfi təsirləri fonunda kreativ turizm turistlərə ziyarət edilən məkanın mədəni, bədii və sosial mühitinə fəal şəkildə inteqrasiya olunmaq imkanı yaradan dayanıqlı yanaşma kimi ön plana çıxır. Bu turizm növü ənənəvi “istehlakçı–məkan” münasibətlərindən fərqli olaraq, turistləri birgə yaradıcılıq prosesinin iştirakçısına çevirir və “yaşayan mədəniyyət” anlayışını praktik səviyyədə reallaşdırır. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, kreativ turizm nisbətən az maliyyə sərmayəsi ilə innovativ və təcrübə əsaslı turizm məhsullarının formalaşdırılmasına imkan verir. Yerli sənətkarlıq, kulinariya, musiqi, folklor və yaradıcı ustad dərsləri kimi fəaliyyətlər vasitəsilə kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün yeni gəlir mənbələri yaranır, yerli icmaların turizm prosesində fəal iştirakı təmin olunur və məşğulluq səviyyəsi yüksəlir. Bu isə turizmin iqtisadi səmərəliliyini yalnız gəlir artımı ilə deyil, sosial dəyər və inklüziv inkişaf prizmasından qiymətləndirməyə imkan verir. Coğrafi baxımdan kreativ turizm turizm fəaliyyətinin məkan üzrə balanslı yayılmasına töhfə verir. Ənənəvi turizm marşrutlarından kənarda qalan kənd və periferiya əraziləri özünəməxsus yaradıcılıq resursları hesabına turizm dövryyəsinə cəlb olunur, regional inkişaf fərqlərinin azalmasına şərait yaranır. Eyni zamanda, kreativ turizm fəaliyyətlərinin mövsümdən nisbətən az asılı olması ilboyu turizm axınının formalaşmasına imkan yaradır. Nəticə etibarilə, kreativ-yaradıcı turizm iqtisadi, sosial və məkan aspektlərini birləşdirən, dayanıqlı regional inkişaf üçün yüksək potensiala malik müasir nəzəri paradigma kimi qiymətləndirilə bilər.

GİRİŞ

Turizm sektorunda son onilliklərdə müşahidə olunan inkişaf meyilləri yeni yanaşmaların formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu kontekstdə kreativ turizm anlayışı xüsusi diqqət cəkir. Kreativ (yaradıcı) turizm termini ilk dəfə 2000-ci ildə G. Richards və C. Raymond tərəfindən elmi dövriyyəyə daxil edilmişdir (Richards & Raymond, 2000). Bu konsepsiya mədəni turizmin inkişafında yaradıcılığın rolunu vurğulayaraq, ənənəvi görməli yerlərə baxış formatından fəal iştirak və birgə yaratma yönündə dönüş kimi təqdim edilmişdir. 2006-cı ildə UNESCO kreativ turizmi “səyahət edilən məkanın incəsənətinə, irsinə və özünəməxsus xüsusiyyətlərinə dair fəal və autentik təcrübəyə yönələn, həmin məkanda yaşayan insanlarla təmasa və “yaşayan mədəniyyət” yaratmağa imkan verən turizm növü” kimi tərif etmişdir (UNESCO, 2006). Bu tərifdən göründüyü kimi kreativ turizm turist və yerli icma arasında qarşılıqlı əlaqəyə, bilik və bacarıqların öyrənilməsi yolu ilə dərin təcrübə yaşanmasına əsaslanır.

Kreativ turizmin aktuallığı onun həm mədəni, həm də sosial-iqtisadi baxımdan gətirdiyi üstünlüklərlə bağlıdır. Ənənəvi kütləvi turizmdə mədəniyyət çox zaman statik bir məhsul kimi turistlərə “satılır”dısa, kreativ turizm yaradıcılıq proseslərini və qeyri-maddi mədəni irsi ön plana çıxararaq mədəniyyətin standartlaşması və kommersiyalaşdırılması riskini azaldır. Belə yanaşma vasitəsilə səyahətçilər yerli insanların unikal bacarıqlarını öyrənir, əl işləri, kulinariya, musiqi, rəqs kimi fəaliyyətlərdə birbaşa iştirak edirlər. Bu da onlarda ziyarət edilən məkana dair daha güclü emosional bağlılıq formalaşdırır. Nəticə etibarilə, kreativ turizm modeli həm turist təcrübəsinin keyfiyyətini artırır, həm də yerli icmaların öz mədəni dəyərlərini qoruyub inkişaf etdirməsinə şərait yaradır.

Mövzunun aktuallığı xüsusilə kreativ turizmin iqtisadi-coğrafi təsirləri prizmasından nəzər yetirildikdə daha aydın görünür. Yaradıcılıq elementlərinin turizm sektoruna inteqrasiyası yeni

iqtisadi imkanlar yaradır: kiçik sahibkarlar və sənətkarlar üçün gəlir mənbələri genişlənir, yaradıcı sənayelərlə turizm arasında sinerji yaranır (OECD, 2014). Eyni zamanda, kreativ turizm coğrafi baxımdan turizmin daha geniş əraziyə yayılmasına yardım edir. Belə ki, ənənəvi turizm marşrutlarına daxil olmayan bölgələr də özünəməxsus yaradıcılıq potensialı sayəsində turist cəlb edə bilər. Bu hal regionlararası inkişaf fərqlərinin azalmasına, turizmin mərkəzləşmədən çıxıb periferiya ərazilərdə də təşəkkül tapmasına gətirib çıxarır. Bundan əlavə, kreativ turizm fəaliyyətləri çox vaxt mövsümdən az asılı olur (məsələn, ilboyu ustad dərsləri, festivallar və s. keçirilə bilər), bu da turizm mövsümliliyinin azalmasına və il boyu davamlı turizm axınının təmin olunmasına kömək edir. Beləliklə, kreativ-yaradıcı turizm həm global miqyasda, həm də ölkəmiz kimi zəngin mədəni irsə malik regionlarda aktual bir fenomen kimi meydana çıxır.

Məqalənin əsas məqsədi kreativ turizmin iqtisadi-coğrafi effektivlik aspektlərini elmi-nəzəri müstəvidə təhlil etmək, onun dayanıqlı regional inkişaf strategiyası kimi potensialını qiymətləndirməkdir. Problem qoyuluşu ondan ibarətdir ki, ənənəvi turizm modellərinin məhdudiyyətləri fonunda kreativ turizm konsepsiyası lokal iqtisadiyyata və məkan təşkilinə təsir göstərir.

MATERIAL VƏ METODLAR

Tədqiqatın metodologiyası əsasən keyfiyyətçi (qualitative) yanaşmaya əsaslanır. Məqalə çərçivəsində kreativ turizmlə bağlı mövcud elmi ədəbiyyatın və beynəlxalq təşkilatların hesabatlarının məzmunu təhlili aparılmışdır. Ədəbiyyat materiallarının təhlili metodu tətbiq olunaraq UNESCO, OECD kimi qurumların sənədləri, Greg Richards kimi tədqiqatçıların elmi işləri və kreativ turizm sahəsində nümunəvi araşdırmalar (məsələn, Portuqaliyada Loulé kreativ turizm şəbəkəsi üzrə aparılmış tədqiqat) incələnmişdir. Toplanmış məlumatlar müqayisəli yanaşma ilə təhlil edilmiş, müxtəlif müəlliflərin fikirləri tutuşdurularaq ümumi nəzəri paradigma formalaşdırılmışdır. Araşdırmada sistemli yanaşma tətbiq edilməklə kreativ turizmin iqtisadi səmərəliliyini və coğrafi yayılma effektivini şərtləndirən amillər müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, mövzu üzrə statistik məlumatlar mövcud olduqca nəzərə alınmış, lakin məqalənin mahiyyət etibarilə nəzəri olması səbəbindən əsas diqqət konseptual çərçivənin qurulmasına yönəldilmişdir. Nəticədə, əldə edilmiş qənaətlər ədəbiyyat məlumatlarının təhlili və ümumiləşdirilməsinə əsaslanır ki, bu da kreativ turizmin elmi-nəzəri izahını verməyə xidmət edir.

NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ

Əldə edilən nəticələr göstərir ki, kreativ-yaradıcı turizm konsepsiyası turizmin inkişafında yeni bir paradigma kimi çıxış edir. Bu paradigma mövcud elmi ədəbiyyatda vurğulanan tezlərlə uyğunluq təşkil edir. Məsələn, UNESCO-nun Kreativ Şəhərlər Şəbəkəsinin hesabatında (2006) kreativ turizmin məhz yerli icma ilə qarşılıqlı əlaqəyə əsaslandığı və “yaşayan mədəniyyət”-in bir parçası olduğu qeyd olunur (UNESCO, 2006). Bu, bizim araşdırmada önə çəkilən icma iştirakının vacibliyi nəticəsini təsdiqləyir. Eyni zamanda, OECD-in “Turizm və Yaradıcılıq İqtisadiyyatı” (2014) hesabatı mədəniyyət və turizm arasında əlaqənin müasir dövrdə getdikcə yaradıcılıq istiqamətində inkişaf etdiyini vurğulayır (OECD, 2014). Həmin hesabatda bildirilir ki, yaradıcılıq sənayeləri turizm üçün yeni tələbat formalaşdırmaq, müxtəlif məhsullar yaratmaq, məkanın cəlbediciliyini artırmaq baxımından geniş imkanlar təqdim edir. Bu fikirlər bizim tədqiqatda müəyyən etdiyimiz kreativ turizmin rəqabətqabiliyyətli və innovativ inkişaf aləti olmasını elmi cəhətdən dəstəkləyir.

Araşdırmamızın nəticələri digər tədqiqatların qənaətləri ilə də uzlaşır. Məsələn, Greg Richards (2019) qeyd edir ki, kiçik şəhər və regionlar kreativ turizm vasitəsilə inkişaf əldə etmək üçün öz daxili resurslarına və icma əsaslı yaradıcılıq potensialına güvənməlidirlər (Richards, 2019). Böyük şəhərlərdə müşahidə olunan “yaradıcı sinif”i cəlb etmək strategiyasını təkrarlamaq əvəzinə, hər bir kiçik destinasiyanın özünəməxsus yaradıcılıq modelini tapması vacibdir. Bu yanaşma göstərir ki, kreativ turizm universaldan çox lokal xüsusiyyətlərə əsaslanır və fərqli coğrafi miqyaslarda tətbiq oluna bilər. Başqa sözlə, hər bir region öz mədəni və bədii irsinə uyğun kreativ turizm məhsulları

formalaşdırmaqla turizm sahəsində fərqlilik yarada bilər. Bu məqam tədqiqatımızda vurğulanan “məkanın özünəməxsus autentik xüsusiyyətlərinə söykənmə” prinsipinə tam uyğundur.

Kreativ turizmin müsbət cəhətləri ilə yanaşı, tətbiqi prosesində üzə çıxan məhdudiyyətlər də müzakirə olunmalıdır. Aparılmış lokal tədqiqatlar göstərir ki, kreativ turizm hər yerdə eyni dərəcədə iqtisadi göstəricilərə təsir göstərməyə bilər. Məsələn, Portuqaliyanın Algarve regionunda Loulé şəhərində yaradılmış “Loulé Criativo” kreativ turizm şəbəkəsi üzrə aparılan təhlil nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, bu şəbəkə yerli əcnəblərin qorunmasına və yeni iş yerlərinin açılmasına müsbət təsir etmiş, lakin turistlərin səfər sayını və qalma müddətini əhəmiyyətli dərəcədə artırma bilməmişdir (Carvalho et al., 2024). Bununla yanaşı, regionun imicinin yaxşılaşdırılması kimi müsbət nəticə əldə olunsada, fəaliyyətin tam miqyaslı uğuru üçün icma üzvləri arasında daha güclü əməkdaşlıq və koordinasiya gərəkdiyi vurğulanmışdır. Bu nümunə göstərir ki, kreativ turizm sayəsində keyfiyyət göstəricilərində (məsələn, mədəni irsin qorunması, brend imicin güclənməsi, lokal məmnunluq) ciddi irəliləyişlər əldə olunsada, onun kəmiyyət göstəricilərinə (turist axınının həcminə, gəlir artımına) təsiri tədricən üzə çıxır. Deməli, kreativ turizm layihələrinin uğuru üçün davamlı səylər, monitoring və idarəetmə vacibdir. Bundan əlavə, kreativ turizmin idarə olunmasında balanslı yanaşmanın əhəmiyyəti də qeyd edilməlidir. Əgər bu sahə düzgün tənzimlənməzsə, bəzi risklər ortaya çıxma bilər.

Tədqiqatlar göstərir ki, uyğunsuz strateji halda kreativ turizm yerli icmaları öz əcnəbi çərçivələrində qapalı saxlamaqla onları dar bir istiqamətdə “donub qalmağa” məcbur edə bilər. Yəni, turizm tələbinə uyğun olaraq icmalar yalnız müəyyən əcnəbi fəaliyyətləri nümayiş etdirməyə yönəlməli və bu da nəticə etibarilə onların yaradıcı inkişafdakı müxtəlifliyini məhdudlaşdırma bilər. V.Petrova (2022) bildirir ki, düzgün idarəetmə və tarazlaşdırılmış strategiya olmadıqda, kreativ turizm hətta istismar xarakterli ola bilər, yerli sənətkar və icraçıların az yatırımıla çox iş görməsinə yol açma bilər (Petrova, 2022). Bu cür mənfi halların qarşısını almaq üçün dövlət qurumları, icmalar və turizm sənayesinin digər iştirakçıları birlikdə işləyərək kreativ turizm fəaliyyətlərini elə planlaşdırmalıdır ki, həm mədəni irsin qorunması, həm də icma rifahı təmin olunsun.

NƏTİCƏLƏR

Aparılmış araşdırma nəticəsində kreativ-yaradıcı turizmin iqtisadi-coğrafi baxımdan əhəmiyyətli səmərəlilik göstəricilərinə malik olduğu müəyyən edilmişdir. Əsas nəticələr aşağıdakı kimi ümumiləşdirilə bilər:

1. İqtisadi səmərəlilik və məşğulluq potensialı. Kreativ turizm modeli yerli icmalar üçün əlavə gəlir mənbələrinin formalaşmasına şərait yaradır. Sənətkarlıq fəaliyyətləri, ustad dərsləri, festivallar və yaradıcılıq əsaslı tədbirlər vasitəsilə kiçik və mikro sahibkarlıq subyektlərinin sayı artır. Bu isə yerli səviyyədə məşğulluğun yüksəlməsinə və iqtisadi aktivliyin genişlənməsinə imkan verir.
2. Gəlir mənbələrinin diversifikasiyası. Əcnəbi turizmdə əsas gəlir mənbələri yerləşmə və nəqliyyat xidmətləri ilə məhdudlaşdığı halda, kreativ turizmdə turizm gəlirləri təcrübə əsaslı xidmətlər, yaradıcılıq məhsulları və mədəni fəaliyyətlər hesabına şaxələnir. Bu hal yerli iqtisadiyyatın dayanıqlığını gücləndirir.
3. Turizmin coğrafi yayılması və mövsümliliyinin azalması. Kreativ turizm fəaliyyətləri turizm axınının yalnız mərkəzi şəhərlərdə cəmlənməsinin qarşısını alır və kənd, dağlıq və periferiya ərazilərinə yönəlməsinə stimullaşdırır. İlboyu təşkil oluna bilən yaradıcılıq tədbirləri turizm mövsümünün uzadılmasına və fasiləsiz turizm fəaliyyətinə şərait yaradır.
4. Nəzəri nəticə olaraq, kreativ-yaradıcı turizm iqtisadi artımın yalnız kəmiyyət göstəriciləri ilə deyil, keyfiyyət, sosial dəyər və məkan balansına əsaslanaraq qiymətləndirilməsinə təklif edən alternativ inkişaf paradigması kimi çıxış edir.

Yekun olaraq, aparılan araşdırma təsdiqləyir ki, kreativ-yaradıcı turizm konsepsiyası müasir dövrdə turizmin davamlı inkişafı üçün mühüm bir yanaşmadır. O, iqtisadi müxtəlifləşməni təşviq edir, lokal səviyyədə yeni iş yerləri və imkanlar yaradır, eyni zamanda turizmin coğrafi arealını genişləndirərək regional balansın təmin olunmasına töhfə verir. Bu paradigma əcnəbi turizm modellərinin çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaqla, daha inklüziv və yaradıcı bir turizm mühiti

formalaşdırır. Gələcək tədqiqatlar kreativ turizmin konkret iqtisadi təsirlərinin ölçülməsi, müxtəlif ölkə və regionlarda tətbiqinin müqayisəli təhlili və siyasət çərçivələrinin inkişaf etdirilməsi üzərində fokuslanmalıdır. Bu kreativ turizmin nəzəri əsaslarının daha da möhkəmləndirilməsinə və praktikada daha effektiv tətbiqinə imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYATLAR

- Abbasov, R. Ş. (2020). *Kreativ iqtisadiyyat və innovasiyalar: nəzəriyyə və praktika*. Bakı: Elm. 256 s.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books. 404 p.
- Həsənov, A. B. (2021). *Azərbaycanda turizmin inkişaf perspektivləri*. Bakı: BDU nəşriyyatı. 280 s.
- Lazzeretti, L. (Ed.). (2013). *Creative Industries and Innovation in Europe*. Routledge. 312 p.
- Musterd, S., & Murie, A. (Eds.). (2010). *Making Competitive Cities*. Oxford: Wiley-Blackwell. 368 p.
- OECD. (2022). *Tourism Policy Responses to the Coronavirus: Rebuilding Tourism for the Future*. Paris: OECD Publishing.
- Raymond, C. (2007). Creative tourism New Zealand. In G. Richards & J. Wilson (Eds.), *Tourism, Creativity and Development* (pp. 145–157). Routledge.
- Richards, G., & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management*, 27(6), 1209–1223.
- UNESCO. (2021). *Rethinking Our Legacies: Sustainable Futures for Cultural Heritage*. Paris: UNESCO. 98 p.
- UNWTO. (2023). *Tourism and Culture: A Global Report*. Madrid: World Tourism Organization. 186 p.

SUMMARY

THEORETICAL PARADIGM OF THE ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL EFFICIENCY OF CREATIVE TOURISM

Sayali Jalilova
Baku State University, Baku, Azerbaijan

This article theoretically examines the economic and geographical efficiency of creative tourism as an alternative development model emerging within the contemporary tourism system. Against the background of globalization, cultural homogenization, and the negative impacts of mass tourism, creative tourism comes to the forefront as a sustainable approach that enables tourists to actively integrate into the cultural, artistic, and social environment of the visited destination. Unlike traditional “consumer–place” relationships, this form of tourism transforms tourists into participants in a process of co-creation and translates the concept of “living culture” into practice. The findings indicate that creative tourism enables the development of innovative, experience-based tourism products with relatively low financial investment. Through activities such as local craftsmanship, gastronomy, music, folklore, and creative workshops, new income opportunities emerge for small-scale entrepreneurs, active participation of local communities in the tourism process is ensured, and employment levels increase. This allows the economic efficiency of tourism to be assessed not solely in terms of revenue growth, but also from the perspective of social value and inclusive development. From a geographical perspective, creative tourism contributes to a more balanced spatial distribution of tourism activities. Rural and peripheral areas that lie outside traditional tourism routes can be integrated into the tourism economy through their unique creative resources, thereby helping to reduce regional development disparities. At the same time, the relatively low dependence of creative tourism activities on seasonality facilitates the formation of year-round tourism flows. Consequently,

creative tourism can be regarded as a modern theoretical paradigm with high potential for sustainable regional development, integrating economic, social, and spatial dimensions.

Keywords: *creative tourism, economic efficiency, geographical efficiency, sustainable tourism, cultural heritage, regional development*

РЕЗЮМЕ

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ КРЕАТИВНОГО (ТВОРЧЕСКОГО) ТУРИЗМА

Саялы Джалилова

Бакинский государственный университет, Баку, Азербайджан

В данной статье с теоретической точки зрения рассматривается экономическая и географическая эффективность креативного туризма как альтернативной модели развития, формирующейся в современной туристской системе. На фоне глобализации, культурной гомогенизации и негативных последствий массового туризма креативный туризм выдвигается на передний план как устойчивый подход, позволяющий туристам активно интегрироваться в культурную, художественную и социальную среду посещаемой территории. В отличие от традиционных отношений типа «потребитель–место», данная форма туризма превращает туристов в участников процесса совместного творчества и реализует на практике концепцию «живой культуры». Результаты исследования показывают, что креативный туризм способствует формированию инновационных, ориентированных на опыт туристских продуктов при относительно низких финансовых затратах. Посредством таких видов деятельности, как местное ремесленничество, гастрономия, музыка, фольклор и творческие мастер-классы, создаются новые источники дохода для субъектов малого предпринимательства, обеспечивается активное участие местных сообществ в туристском процессе и повышается уровень занятости. Это позволяет оценивать экономическую эффективность туризма не только с точки зрения роста доходов, но и через призму социальной ценности и инклюзивного развития. С географической точки зрения креативный туризм способствует более сбалансированному пространственному распределению туристской деятельности. Сельские и периферийные территории, находящиеся вне традиционных туристских маршрутов, могут быть вовлечены в туристскую экономику за счёт своих уникальных творческих ресурсов, что способствует снижению региональных диспропорций развития. Одновременно относительно низкая зависимость креативного туризма от сезонности создаёт условия для формирования круглогодичных туристских потоков. В итоге креативный туризм может рассматриваться как современная теоретическая парадигма с высоким потенциалом устойчивого регионального развития, объединяющая экономические, социальные и пространственные измерения.

Ключевые слова: *креативный туризм, творческий туризм, экономическая эффективность, географическая эффективность, устойчивый туризм, культурное наследие, региональное развитие*